

ЧИННИКИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізуються основні чинники та визначаються етапи розвитку сільськогосподарської освіти в досліджуваній період. Розглядаються найвідоміші державні та приватні сільськогосподарські навчальні заклади.

Ключові слова: сільськогосподарська освіта, професійна підготовка, навчальний заклад, приватна ініціатива, земство.

Підготовка до самостійного трудового життя є однією зі складових успішної соціалізації молодої людини і передбачає не тільки оволодіння певним видом трудової діяльності, а й формування готовності працювати і реалізовувати себе в процесі життєдіяльності, мобільно реагувати на умови, що постійно змінюються. В розвитку освіти селян України особливий інтерес викликає друга половина ХІХ – початок ХХ ст., оскільки саме тоді вітчизняною сільськогосподарською освітою було досягнуто значних успіхів, накопичено цінний досвід, що тривалий час не досліджувався, а тому й недооцінювався.

Проблема підготовки дітей і молоді до майбутнього трудового життя розроблялася у працях провідних зарубіжних (Дж. Дьюї, Я. Коменський, Г. Кершенштейнер, В. Лай, Й. Песталоцці, Ж. Руссо та ін.) і вітчизняних (М. Пирогов, П. Каптерев, Т. Лубенець, А. Макаренко, О. Музиченко, К. Ушинський, С. Русова, А. Фортунатов, Я. Чепіга та ін.) педагогів.

Деякі аспекти розвитку професійно-технічної освіти (зокрема сільськогосподарської) знайшли відображення у працях радянських вчених (С. Ананьїн, В. Борисенко, І. Бугасвич, Д. Сметанін, І. Пащенко, Д. Сергієнко, М. Ярошенко, М. Горбачова, С. Лопаткіна, С. Шабалова, Є. Руднева та ін.).

Історія та сучасний стан вітчизняної трудової та професійної педагогіки розробляється у працях О. Аніщенко, В. Вергунова, А. Вихруца, О. Волоса, Н. Калініченко, М. Костюк, І. Лікарчука, В. Мадзігона, Я. Нагрибельного, Н. Ничкало, В. Малюги, Д. Рибченко, Н. Слюсаренко, У. Терлецької, С. Улюкаєва та ін. Водночас недостатньо уваги приділено вивченню проблеми розвитку державних та приватних сільськогосподарських навчальних закладів в Україні у визначений період, що і зумовило вибір даної теми.

Метою статті є дослідження основних чинників та етапів розвитку сільськогосподарської освіти в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст.

Створенню і розповсюдженню сільськогосподарських навчальних закладів сприяла низка соціально-економічних (скасування кріпацтва, економічне зростання і науково-технічний прогрес, інтенсифікація торгівлі), суспільно-політичних (здійснення низки ліберально-демократичних

реформ у Російській імперії, чергування періодів реакції та лібералізації суспільного життя) та культурно-освітніх (активізація громадсько-педагогічного руху і приватної ініціативи, державна політика, спрямована на підтримку професійних шкіл, удосконалення нормативно-правової бази, розширення освітньої мережі) чинників.

Російський уряд як найбільший землевласник, маєтності якого приносили мізерні прибутки внаслідок архаїчної системи господарювання, був особливо зацікавлений у розвитку сільськогосподарської освіти, однак робота в цьому напрямі не набула ознак системності, принаймні в першій половині ХІХ ст. В епоху великих реформ 60-70-х років ХІХ ст. відбувалося зростання професіоналізації суспільного життя, розвиток місцевого самоврядування, зростання інтересу до сільськогосподарських знань, структурування сільськогосподарських об'єднань, активізація громадської і приватної ініціативи, формування національної свідомості народів Російської імперії, пошуків духовних пошуків, поглиблення соціального розшарування на селі, розпад селянської общини, поява періодичних видань сільськогосподарського характеру, у тому числі україномовних («Рілля», «Хлібороб» тощо) [3, 42].

Розвиток сільськогосподарської освіти в Україні у досліджуваній період пов'язаний насамперед із розвитком приватної та громадської ініціативи (зусиллями окремих вчених та освічених поміщиків, що прагнули підвищити продуктивність праці селянства).

До найбільш успішних приватних навчальних закладів, створених «освіченими поміщиками» для просвіти народу, належали школи Олександра Паліцина в с. Попівка під Сумами та школа В. Каразіна в с. Кручик, що вирізнялися доцільним поєднанням теоретичного і практичного компонентів, їх узгодженням із хліборобським циклом життєдіяльності селянства. У 1801 р. було відкрито школу у с. Диканьці в маєтку В. Кочубея [2, 89].

Аналіз архівних матеріалів дозволяє констатувати, що перші навчальні заклади сільськогосподарського спрямування були створені на території України завдяки зусиллям піонерів громадської агрономії часто всупереч бюрократичним перешкодам і байдужості можновладців. За ініціативою князя Г. Потьомкіна, який вважав необхідним розвиток сільського господарства в Російській імперії за європейським зразком, в с. Богоявленському під Миколаєвом у 1790 р. розпочала діяльність землеробська школа. Для керівництва школою князь запросив вихованця Києво-Могилянської академії, професора Михайла Григоровича Ліванова, який отримав аграрну освіту в Англії і був автором перших вітчизняних підручників у цій галузі. Богоявленська школа

готувала фахівців для сільського господарства, забезпечуючи досить ґрунтовні знання з землеробства, рослинництва, тваринництва та ґрунтознавства [2, 90]. При школі створені господарства, де вихованці опановували новітні методи землеробства. Діяльність цього навчального закладу суттєвим чином сприяла економічному піднесенню Північного Причорномор'я. Але після смерті Г. Потьомкіна в 1791 р. деякі викладачі-аграрії залишили школу, яка продовжила свою діяльність завдяки ентузіазму М. Ліванова [1; 2]. В останні роки цей заклад очолював вчитель М. Ліванова Андрій Опанасович Самборський – також вихованець Києво-Могилянської академії, який здобув аграрну освіту в Англії і написав низку праць сільськогосподарського спрямування.

До цікавих освітніх ініціатив належить створення у 1797 р. сільськогосподарської школи у Царському селі під Петербургом, здійснене уродженцем Охтирського повіту Харківської губернії, протоієреєм Андрієм Опанасовичем Самборським. Як твердить дослідник Г. Глазунов, саме він свого часу був наставником М. Ліванова та поклопотався про його навчання в Оксфорді [1, 13]. За архівними матеріалами, виявленими нами у родинному фонді Самборських ЦДІАК України, Андрій Опанасович звернувся до імператора із розробленим «Коротким планом для заснування землеробської школи». В проекті він вказував на те, що земля для землероба повинна бути «предметом предметів для пізнання її властивостей», можливо, маючи на увазі ґрунтознавство. До переліку допоміжних наук А. Самборський відносить хімію, мінералогію, фізику, історію, геометрію, геодезію, арифметику. Особливе місце серед предметів у сільськогосподарській школі він відвів «благонравію», без якого, за його словами, запланована справа здійснитися не зможе [12, 3–5].

Особливої уваги заслуговує навчальний заклад відомого вченого-природознавця Петра Івановича Прокоповича – перша спеціалізована школа бджільництва в с. Пальчики поблизу Батурина, офіційно відкрита у 1828 р. Школа вирізнялась чіткістю організації навчально-виховного процесу і тривалістю існування (понад 50 років) [7, 218].

У контексті поєднання загальнолюдських цінностей і якісної професійної підготовки цінною є спадщина Миколи Миколайовича Неплюєва (1851–1908) – просвітителя, філософа і педагога, засновника чоловічої та жіночої сільськогосподарських шкіл при Хрестовоздвиженському Трудовому братстві. Педагогічна діяльність М. Неплюєва викликає найбільший інтерес саме з точки зору розвитку сільськогосподарської освіти, адже за визначенням авторитетних експертів – інспектора по сільському господарству і сільськогосподарській освіті М. Москальського та фахівця з аграрних відносин,

професора І. Миклашевського – вони належали до кращих у своєму роді навчальних закладів [4, 29].

За ініціативи відомого суспільного діяча, мецената і педагога Олексія Андріяшева в 1902 р. на Київщині була відкрита Боярська практична школа бджільництва, садівництва та городництва [10, 4]. Школа мала на меті навчання бджільництву селян і всіх бажаючих навчитися правильного веденню пасічництва. Постійне спостереження і контроль за її діяльністю покладался на урядового агронома Київської губернії.

Крім приватної ініціативи знаних вчених та освічених поміщиків певну ініціативу в галузі організації сільськогосподарської освіти виявляла держава, яка намагалася залучити до цієї справи військових. Аналіз матеріалів ЦДІАК України засвідчує, що у 1843 р. було розроблено проект низки шкіл в округах поселення кавалерії для навчання військових сільському господарству, а саме – в Новоросійській, Київській та Подільській губерніях (по одній школі в кожній) [11, 23].

Аналіз джерел свідчить, що до кращих державних сільськогосподарських шкіл в Україні належала Андріївська школа на Полтавщині, Борзенська на Чернігівщині, Харківська (Дергачівська) та Сумська у Харківській губернії [3; 5; 8].

Активним ініціатором розвитку сільськогосподарської освіти виступало земство. За архівними документами у 1902 р. місцевою владою було заплановано заснування 24-х сільськогосподарських шкіл у Київській губернії. Однак реально їх було відкрито значно менше. Основними завданнями цих шкіл було підготувати умілих робітників і дрібних техніків з різних галузей сільського господарства. Водночас такі навчальні заклади були центрами різних агрономічних заходів, спрямованих на підвищення сільськогосподарської обізнаності населення [9, 2].

У 1902 р. на хуторі Павлівка біля м. Глухова у маєтку Миколи Петровича Бека була заснована коштом власника маєтку «Петровська школа садових робітників». Офіційне відкриття школи відбулось у жовтні 1903 р. Вона мала трирічний курс навчання. Вивчалися (переважно шляхом практичних занять) садівництво, городництво, деревознавство і бджільництво. Загальне завідування закладом лежало на його опікунові – землевласникові В.М. Амосові [6, 47–49].

Отже, розвиток аграрної галузі у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. потребував кваліфікованих працівників сільськогосподарського виробництва. З цією метою розширювалась мережа різноманітних нижчих та середніх сільськогосподарських навчальних закладів, вищого, середнього та нижчого рівнів, а запроваджувались позашкільні форми роботи (сільськогосподарські класи, курси, читання, бесіди, навчально-практичні господарства,

навчально-ботанічні сади, музеї, бібліотеки тощо). Цьому сприяли земства, сільськогосподарські товариства та приватні особи.

Таким чином, можна визначити основні етапи розвитку сільськогосподарської освіти у досліджуваній період:

1) етап зародження сільськогосподарських шкіл (початок XIX – 60-ті роки XIX ст.), що характеризувався низькими кількісними та якісними показниками (незначною кількістю навчальних закладів, нестабільним характером їх діяльності, відсутністю цілеспрямованої державної політики, приватної і громадської ініціативи);

2) етап екстенсивного розвитку мережі закладів сільськогосподарської освіти (60-ті – 90-ті роки XIX ст.), коли відбувалось нормативно-правове забезпечення галузі, збільшення кількості навчальних закладів і стабілізація їх діяльності, зосередження освітньої ініціативи в органах місцевого самоврядування та селянських товариствах;

3) етап інтенсивного розвитку сільськогосподарської освіти (кінець XIX – початок XX ст.), який відзначився вдосконаленням матеріально-технічної, наукової бази і кадрового складу навчальних закладів, поліпшенням рівня знань, умінь і навичок вихованців, використанням передових агротехнологій, нових форм і методів організації навчально-виховної роботи.

Недоліки в системі сільськогосподарської освіти були пов'язані з відсутністю єдиного державного підходу до її розвитку, відсутністю розробки багатьох методичних питань, слабкістю матеріальної бази багатьох навчальних закладів, браком коштів для створення нових сільськогосподарських шкіл. Тому процес розповсюдження сільськогосподарських знань в Україні у досліджуваній період відбувався більш стрімкими темпами, ніж в імперській Росії в цілому, але дещо відставав від країн Західної Європи та США.

Посилання

1. Глазунов Г.О. Професор Михайло Ліванов (1751–1800): вчений-аграрій – родоначальник аграрної освіти імперської Росії / Г.О. Глазунов // Національна академія аграрних наук України. – 2013. – № 3 – С. 12–21.

2. Корифеї української науки: Нариси про видатних діячів науки і техніки: До 135-ї річниці створення Одеського держ. ун-ту ім. І.І. Мечникова / В. П. Шкварець, М.М. Шитюк, Ю.І. Гузенко; [та ін.]. – Миколаїв: Тетра, 2000. – 267 с.

3. Корж Л.В. Освітня діяльність земств Харківської губернії в кінці XIX – на початку XX століття: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01/ Сумський держ. педагогічний ін-т ім. А.С.Макаренка. – Суми, 1999. – 190 с.

4. Москальський Н. О сельскохозияйственных школах: Воздвиженская [Неплюева] сельскохозияйственная школа (Из личных впечатлений). / Н. Москальський – Чернигов, 1893. – 37 с.

5. Отчет Андреевской сельскохозияйственной школы и фермы за 1914 г. – Полтава, 1914. – 63 с.

6. Отчет Глуховской земской управы за 1905 год. – Чернигов: Типография губернского земства, 1906. – 108 с.

7. Прокопович П.І. Вибрані твори: у 3 т. / П.І. Прокопович;

ред. кол.: В.М. Корж (координатор проекту)[та ін.]. – Х.: Фактор, 2012. [Т. 3].: Про школу бджільництва П.І. Прокоповича. – 2012. – 351 с.

8. Терлецька У.І. Про організацію діяльності Борзнянської школи садівництва у перше десятиріччя її існування (1898–1908 рр.) [Текст] / У.І. Терлецька // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / гол. ред. М.О. Носко; Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2010. – Вип. 80. – С. 183–187.

9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 701, спр. 95, 86 арк.

10. ЦДАК України, ф. 492, оп. 15, спр. 41, арк. 3–14.

11. ЦДАК України, ф. 1352, оп. 1, спр. 468, 510 арк.

12. ЦДАК України, ф. 2053, оп. 1, спр. 119, 6 арк.

Мирошніченко Н.А. Факторы и этапы развития сельскохозяйственного образования в Украине в XIX – начале XX ст.

В статье анализируются основные факторы и определяются этапы развития сельскохозяйственного образования в исследуемый период. Рассматриваются известные государственные и частные сельскохозяйственные учебные заведения.

Ключевые слова: сельскохозяйственное образование, профессиональная подготовка, учебное заведение, частная инициатива, земство.

Miroshnychenko N.O. Factors and stages of development of an agricultural education in Ukraine in XIX – at the beginning of XX c.

In the article the major factors are analyzed, stages of development of an agricultural education during the studied period are defined. Known state and private agricultural schools are considered.

Key words: agricultural education, vocational training, educational institution, private initiative, district council.

27.03.2015 p.

УДК 94 (477):631.115.8 «1906/1917»

О.М. Герасимчук

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ АРТІЛІ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1906–1917 РР.)

У статті висвітлюється процес розвитку сільськогосподарських артілей у Чернігівській губернії в роки реалізації в регіоні століпінської аграрної реформи (1906–1917 рр.).

Ключові слова: Чернігівська губернія, століпінська аграрна реформа, кооперація, сільськогосподарські артілі.

Аграрні реформи, де б вони не проводилися, завжди були покликані долати існуюче відставання сільського господарства від потреб країни в цілому. У центрі аграрного реформування завжди стояло перетворення земельних відносин. Так, перетворення в аграрній сфері початку XX ст., що увійшли в історію як «століпінська аграрна реформа», були покликані завершити розпочате селянською рефор-